

บทที่ 2

ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “โครงการบูรณาการการจัดการเรียนรู้การสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่” มีทฤษฎี และเอกสารของการวิจัย รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ทฤษฎีการจัดการองค์ความรู้ (Learning Management: LM)

ทฤษฎีและสมมติฐาน ของโครงการวิจัยเรื่อง “โครงการบูรณาการการจัดการเรียนรู้การสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่” จะอาศัยทฤษฎีและสมมติฐานตามชุดโครงการแผนงานวิจัยเรื่อง “การจัดการการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภาคชนบทและชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (CMRU-SML)” ซึ่งได้กล่าวอ้างจากการสัมมนาเรื่อง “การจัดการความรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพแบบบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบยั่งยืน” โดย สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) (www.kmi.or.th) ซึ่งมีวิทยากรผู้เข้าร่วมสัมมนาได้แก่ ศ.นพ. ประเวศ วะสี ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช ศ.ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช คุณไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม และ ดร.ประพนธ์ ภาสุขยัตต์ ผลจากการสัมมนาทำให้ทราบถึงข้อคิดและแนวทางในการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ดังนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (LM) คู่ความสุขและความสำเร็จจะต้องประกอบไปด้วยการจัดการการเรียนรู้ 4 ประการ คือ

- (1) การเรียนรู้ในตนเอง
- (2) การเรียนรู้ร่วมกับเพื่อน (เพื่อนร่วมงาน เพื่อนร่วมภารกิจ ฯลฯ)
- (3) การเรียนรู้ร่วมกันกับองค์กรพันธมิตร (องค์กรร่วมพันธกิจ Strategic partners)
- (4) การเรียนรู้ร่วมกันทุกฝ่าย

สำหรับการจัดการการเรียนรู้ (LM) นี้จะได้อาศัยแนวคิด “บันไดสี่ขั้นของการเรียนรู้ (Learning)” ของ ดร.ประพนธ์ ภาสุขยัตต์ มาประยุกต์ใช้กับชุมชนด้วย แบบจำลองสี่ขั้นของการเรียนรู้นี้ ชุมชนจะเริ่มจาก 1) ไม่รู้ เพื่อพัฒนาเป็น 2) รับรู้ และเป็น 3) คือได้แก่การเลียนแบบ หรือ เรียนรู้ และพัฒนาไปเป็น 4) เรียนรู้ หรือต่อยอดได้ในที่สุด

จากแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กำหนดไว้ คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ได้ให้ข้อคิด หรือ ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติสำหรับการวิจัยครั้งนี้ว่า “หากให้ความสำคัญกับการจัดการการเรียนรู้ในด้านการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วม มากกว่าการให้ความรู้เพียงอย่างเดียว (เครื่องมือของ KM) แล้ว ภายใต้อำนาจความสามารถหรือศักยภาพของนักวิจัย และบุคลากรที่อยู่ในชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ หากทุกฝ่ายมีการเรียนรู้ร่วมกัน จะทำให้บุคลากรเหล่านั้นสามารถพัฒนาและเพิ่มศักยภาพของตนเองในการสร้างสื่อและเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้” อีกทั้งผลของการทำวิจัยที่เกิดขึ้น จะเป็นการทำวิจัยที่สามารถนำไปใช้ได้จริงกับท้องถิ่นของนักวิจัยนั้นๆ

2.1.2 ทฤษฎีการสื่อสาร

ทฤษฎีการสื่อสาร หมายถึง ชุดแนวคิด สมมติฐาน ซึ่งเสนอภาพของปรากฏการณ์ การสื่อสารอย่างเป็นระบบ โดยกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ พร้อมทั้งวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายและทำนายปรากฏการณ์นั้นๆ ในทางเดียวกันทฤษฎีการสื่อสารกลุ่มเล็กจะช่วยอธิบายและทำนายปรากฏการณ์ในกลุ่มเล็ก แต่ปัจจัยในกระบวนการซับซ้อนของกลุ่มที่ส่งผลกระทบต่อสื่อสารกลุ่มเล็ก ทำให้ไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งมาอธิบายตัวแปรทั้งหมดที่เกี่ยวข้องได้ จึงต้องศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารกลุ่มซึ่งมีหลายทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม ทฤษฎีการกระเปียบ ทฤษฎีระบบและทฤษฎีงาน ดังนั้นหากนักศึกษาศึกษาทฤษฎีการสื่อสารกลุ่มเล็ก นักศึกษาจะต้องศึกษาแนวคิด สำคัญ แบบจำลอง สมมติฐานของทฤษฎีและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะสร้างความเข้าใจ อธิบาย บรรยาย หรือทำนายกับประเด็นปัญหาหรือหัวข้อที่สนใจ

การศึกษากระบวนการของการสื่อสารเป็นการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์หรือการสื่อสารซึ่งสามารถศึกษาแต่ละองค์ประกอบของการสื่อสาร หรือทั้งกระบวนการสื่อสาร ได้ดังนี้

(1) การศึกษาแต่ละองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร เป็นการศึกษาตามองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ การศึกษาผู้ส่งสาร การศึกษาสาร การศึกษาสื่อ การศึกษาผู้รับสาร การศึกษาผลย้อนกลับของการสื่อสาร หรือสภาพแวดล้อมของการสื่อสาร ตัวอย่างการศึกษาผู้ส่งสาร เช่น การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อการอภิปรายที่เหมาะสมของนักการเมืองในรัฐสภา การศึกษาสาร เช่น การวิเคราะห์สัญญาการโฆษณาเพื่อสังคมของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การศึกษาสื่อ เช่นการเลือกใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ของธนาคารพาณิชย์ การศึกษาผู้รับสาร เช่น การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมชมรายการโทรทัศน์ที่ออกอากาศสด กรณีศึกษารายการเรื่องเล่าเช้านี้กับรายการเรื่องเล่าเสาร์ และอาทิตย์ การศึกษาผล

(2) การศึกษาทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร เป็นการศึกษาในคราวเดียวกันทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร เช่น การศึกษารูปแบบการประชาสัมพันธ์ของฝ่ายประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจะเป็นการศึกษาทั้งผู้ส่งสารคือ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ของ มสธ. ศึกษาเนื้อหาสาระของสาร ศึกษาการใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ ศึกษาคุณลักษณะของผู้รับสาร ศึกษาผลย้อนกลับของการสื่อสารเพื่อการประชาสัมพันธ์ของ มสธ. และศึกษาสภาพแวดล้อมของการสื่อสาร

2.1.3 ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

“เราจะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างไร” โดยมงคล ด้านธารินทร์ (2541) ได้เสนอว่าควรพิจารณาอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน กระบวนการเศรษฐกิจชุมชน และกำไรส่วนเกินจากเศรษฐกิจชุมชน ดังนี้

(1) ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน

(1.1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การพัฒนาผู้นำให้มีความรู้และความสามารถในการวิเคราะห์ความจำเป็นที่ต้องทำการผลิต การแปรรูป การค้า ความสามารถในการระดมทุน การจัดการด้านต่างๆ พัฒนาชาวบ้าน และพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นผู้รู้อย่างลึกซึ้งในอุดมการณ์ และเทคนิคการกระตุ้นเชื่อมประสาน เพื่อเศรษฐกิจชุมชน

(1.2) การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน เช่น การสร้างกลุ่ม และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในรูปของกลุ่มที่มีผู้นำเป็นชาวบ้าน นับว่าเป็นหัวใจของเศรษฐกิจชุมชน

(1.3) การพัฒนาพื้นฐานเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินทุน ซึ่งเงินทุนที่ได้จากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน เช่น กิจกรรมออมทรัพย์ การระดมทุน การตั้งธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น จะถูกใช้ไปอย่างสมเหตุสมผล ขณะที่เงินทุนที่รัฐสนับสนุนจะถูกใช้ไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากชาวบ้านมักถือว่าไม่ใช่เงินของตน การพัฒนาพื้นฐานกายภาพและการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งน้ำเพื่อการบริโภค เป็นต้น

(2) กระบวนการเศรษฐกิจชุมชน

เมื่อมีการพัฒนาพร้อมทั้ง 4 ด้านแล้ว กระบวนการเศรษฐกิจชุมชนก็จะดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมในกระบวนการนี้ อาจจำแนกเป็นการเกษตร ต่อเนื่อง การเกษตร และนอกการเกษตร กิจกรรมด้านค้าชุมชน เช่น การจัดหาพื้นที่แล้วนำผลิตภัณฑ์มาขาย เป็นต้น กิจกรรมร้านค้าชุมชน การท่องเที่ยว เช่น พื้นที่สุขภาพแม่น้ำลำคลองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การผลิตภายใต้ระบบการรับช่วง เช่น การรับงานจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการขนาดใหญ่มาทำที่บ้าน แต่ต้องระวังว่าผลประโยชน์จะตกอยู่กับชุมชนหรือไม่

(3) กำไรส่วนเกินจากเศรษฐกิจชุมชน

เมื่อเกิดกำไรจากเศรษฐกิจผลประโยชน์ก็ควรตกกับชุมชน โดยสนับสนุนกิจกรรมในชุมชน กิจกรรมที่มักได้รับการอุดหนุน ได้แก่ การศึกษา เช่น ในรูปของหนังสือเรียน อาหารกลางวัน อุปกรณ์กีฬา การให้การอนุเคราะห์ในชุมชน เช่น การให้เงินทุนประกอบอาชีพแก่เยาวชน การให้เงินช่วยเหลือ การรักษาพยาบาลแก่ผู้สูงอายุ การสร้างสาธารณูปโภค เช่น การสร้างประปาหมู่บ้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างคน ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัย

Organization for Economic Co – operation and Development (OECD). 1993. The Measurement of Scientific and Technological Activities: Functional Distribution: 67 - 72 กล่าวว่าการวิจัยหมายถึง การวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ประกอบด้วย

(1) การวิจัยพื้นฐาน (Basic research หรือ pure research หรือ theoretical research) เป็นการศึกษาค้นคว้าในทางทฤษฎี หรือในห้องทดลองเพื่อหาความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับสมมติฐานของปรากฏการณ์ และความจริงที่สามารถสังเกตได้ หรือเป็นการวิเคราะห์หาคุณสมบัติโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ต่าง ๆ เพื่อตั้งและทดสอบสมมติฐาน (hypothesis) ทฤษฎี (theories) และกฎต่าง ๆ (laws) โดยมีได้มุ่งหวังที่จะใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ

(2) การวิจัยประยุกต์ (Applied research) เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาความรู้ใหม่ ๆ และมีวัตถุประสงค์เพื่อนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการนำเอาความรู้และวิธีการต่าง ๆ ที่ได้จากการวิจัยขั้นพื้นฐานมาประยุกต์ใช้อีกต่อหนึ่ง หรือหาวิธีใหม่ ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้ระบุไว้แน่ชัดล่วงหน้า

(3) การพัฒนาทดลอง (Experimental development) เป็นงานที่ทำอย่างเป็นระบบ โดยใช้ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยและประสบการณ์ที่มีอยู่ เพื่อสร้างวัสดุ ผลิตภัณฑ์และ

กิจกรรม หรือลักษณะงานที่เป็นเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของการวิจัย เช่น การสำรวจเพื่อรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทำรายงานหรือเผยแพร่ผลงานวิจัย หรือ กิจกรรมสนับสนุนการวิจัย เช่น การฝึกอบรมนักวิจัย การให้เงินอุดหนุนการวิจัย ฯลฯ เหล่านี้ไม่นับเป็นการวิจัยตามนิยามข้างต้น และสามารถแบ่งการวิจัยตามกลุ่มสาขาวิชาการใหญ่ๆ ได้เป็น 2 ด้าน คือ

(1) การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง การสำรวจ วิเคราะห์ ทดลองอย่างมีระบบ และเป็นขั้นตอนด้วยอุปกรณ์หรือวิธีพิเศษ เกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งมีชีวิต ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยความรู้ หรือประสบการณ์ เพื่อเสนอความรู้ใหม่ เพื่อสุขภาพอนามัย ความผาสุกและความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ

(2) การวิจัยทางสังคมศาสตร์ หมายถึง การศึกษาค้นคว้าหาความจริงด้วยระบบและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับ พฤติกรรม ปรากฏการณ์ หรือปฏิบัติการ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์และสังคม เพื่อให้ทราบถึงความรู้และความจริงที่จะนำมาแก้ไขปัญหาของสังคม หรือก่อให้เกิดความรู้ใหม่

การวิจัยมีมิติหลักและองค์ประกอบการวิจัย (Core and functional dimension) ประกอบด้วย

(1) ทิศทางการวิจัย (Research direction) หมายถึง ลักษณะหรือแนวทางการทำวิจัยที่มุ่งไปสู่สิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต หากดำเนินการไปตามแนวทางนี้ การคาดหวังยังไม่เป็นรูปธรรมที่เป็นตัวเลขที่กำหนดไว้ แต่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นโดยลำดับ ทั้งนี้ ทิศทางการวิจัยเปรียบเสมือนนโยบายวิจัย (research policy)

(2) แผนวิจัย (Research plan) หมายถึง โครงร่างข้อกำหนดที่ระบุเรื่องหรือลักษณะการดำเนินการในการทำวิจัยให้เป็นไปในทางสอดคล้องกับทิศทางการวิจัยหรือนโยบายวิจัยที่กำหนดไว้

(3) แผนงานวิจัย (Research program) หมายถึง แผนซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อดำเนินการวิจัย ประกอบด้วยโครงการวิจัย (research project) หลาย ๆ โครงการ หรืออาจเรียกว่า ชุดโครงการวิจัย โดยมีความสัมพันธ์หรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีลักษณะบูรณาการ (integration) ทำให้เกิดองค์รวม (holistic ideology) เป็นการวิจัยที่เป็นสหสาขาวิชาการ (multi-disciplines) และครบวงจร (complete set) โดยมีเป้าหมายที่จะนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน

(4) แผนงานวิจัยย่อย (Research sub-program) หมายถึง หัวข้อการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ซึ่งกำหนดลักษณะการทำงานวิจัยของโครงการวิจัย

(5) โครงการวิจัย (Research project) หมายถึง รูปการที่กำหนดหรือคิดไว้ใน การดำเนินการวิจัย โดยมีแผนการแสดงหัวข้อรายละเอียดในการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ หรือทดลอง อย่างมีระบบที่แน่นอน ซึ่งหน่วยงานหนึ่งๆ หรือหลายหน่วยงานจะร่วมกันดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายใน ช่วงระยะเวลาหนึ่ง

(6) โครงการวิจัยย่อย (Research sub-project) หมายถึง หัวข้อการวิจัยภายใต้โครงการวิจัย ซึ่งระบุถึงการวิจัยที่ดำเนินการ

(7) งานวิจัยย่อย (Research task) หมายถึง เป็นขั้นสุดท้ายของแต่ละโครงการวิจัย (research project)

(8) กิจกรรมวิจัย (Research activity) หมายถึง การแสดงหัวข้อเรื่องวิจัยที่จะต้องปฏิบัติในงานวิจัยย่อย โครงการวิจัย และแผนงานวิจัย โดยให้สอดคล้องและเป็นลำดับกับแผนการดำเนินงาน (work plan) ที่กำหนดไว้ ประเภทของการวิจัย (type of research)

2.1.5 แนวคิดการแสวงหาความรู้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2544) ได้แยกแยะความแตกต่างระหว่างการรู้ (knowing) กับความรู้ (knowledge) ไว้ว่า ความรู้เป็นตัวความรู้หรือองค์ความรู้ (body of knowledge) ซึ่งมีปรากฏอยู่ในหนังสือ เอกสารหรือสื่อต่างๆ ถือเป็นสาระหรือสาระสำคัญของความรู้ ส่วนการรู้นั้นเป็นทักษะ เป็นวิธีการที่ผู้เรียนรู้ใช้ในการแสวงหาตัวความรู้ ซึ่งการรู้แบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

- (1) การไม่รู้ว่ามีรู้
- (2) การไม่รู้ว่ามีรู้
- (3) การรู้ว่าไม่รู้
- (4) การรู้ว่ามีรู้

การรู้ระดับที่ 4 ถือเป็นสภาวะที่เป็นอุดมคติ และเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเรียนรู้ โดยเฉพาะการรู้จักตนเอง ทั้งผู้เรียนและผู้สอนควรมีทักษะการรู้วิชา 3 อย่าง ที่เรียกว่า “LTC” คือทักษะทางภาษา (language) ทักษะทางการคิด (thinking) และทักษะทางการใช้คอมพิวเตอร์ (computer) นอกจากนั้นยังต้องมีทักษะการรู้ชีวิต ซึ่งเรียกว่า “life skills” ด้วย

นอกจากนี้ได้เสนอแนะยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า ควรใช้ยุทธศาสตร์แบบทักษะนำสาระตาม โดยต้องส่งเสริมทักษะการรู้วิชา (LTC skills) และทักษะการรู้ชีวิต (life skills) ให้แก่ครูและนักเรียน และได้เสนอแนะยุทธศาสตร์แห่งยุทธศาสตร์ คือ

2.1.6 แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน และความศรัทธาในทางศาสนา การศึกษาหาความรู้ ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน โครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนที่ใช้สำหรับสัญจร และการขนส่งสินค้า สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่ปัจจัยที่มีความสำคัญสูงสุด ได้แก่ เศรษฐกิจชุมชน นอกจากนี้ ความเข้มแข็งของชุมชน ก็ช่วยเสริมปัจจัยดังกล่าวด้วยเช่นกัน แนวคิดของมงคล ด้านธารินทร์ (2541) ดังกล่าวนั้น ก็ค่อนข้างสอดคล้องกับของ ประเวศ วะสี (2544) ที่ว่า “ในการส่งเสริมพลังชุมชนต้องส่งเสริมการรวมตัวโดยใช้คุณธรรมหรือคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์เป็นตัวตั้ง ไม่ใช่อำนาจสั่งการเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง ถ้าเอาเงินเข้ามาใช้เพื่อส่งเสริมหนุนส่งการใช้คุณค่าความเป็นมนุษย์ก็เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ เมื่อชุมชนเข้มแข็งทั้งในชนบทและในเมืองทั่วแผ่นดิน จะแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาสังคม เช่น ยาเสพติด - โรคนอกซ์ ปัญหาโสเภณี และความรุนแรงต่าง ๆ การอนุรักษ์วัฒนธรรม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เกิดการจัดองค์กรแบบใหม่ซึ่งเป็นการจัดองค์กรโดยธรรม สร้างเสริมสุขภาพ และเป็นการปฏิรูปการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริง เพื่อให้ชีวิต เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม และวัฒนธรรม และศีลธรรม บูรณาการไปสู่ความเจริญอย่างแท้จริงและยั่งยืน”

2.2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 วิธีการแสวงหาความรู้วิทยาศาสตร์

การแสวงหาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มีหลากหลายวิธีการและในที่นี้จะนำเสนอวิธีการแสวงหาความรู้ 2 วิธีการคือ

(1) การแสวงหาความรู้จากแหล่งข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ได้แก่ ข้อมูลที่มีการเผยแพร่แล้ว หรือ เรียกว่า ข้อมูลทุติยภูมิ

(2) การแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม หรือ การศึกษาข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่เป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ในการศึกษานี้นักศึกษาสามารถใช้วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์ หรือ ใช้วิธีการวิจัยในการศึกษาก็ได้ขึ้นอยู่กับความสนใจของนักศึกษา

วิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงที่มีระบบแบบแผนที่เชื่อถือได้มากที่สุดที่นำมาใช้ในการวิจัยในปัจจุบันวิธีการทางวิทยาศาสตร์มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

(1) **ขั้นปัญหา (problem)** เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยจะต้องระบุปัญหาของการวิจัยทั้งที่เป็นปัญหาที่เป็นภาพใหญ่ และระบุปัญหาที่เป็นคำถามข้อย่อยเพื่อที่จะตอบคำถามที่เป็นภาพใหญ่ ในการวิจัยนิเทศศาสตร์ปัญหาในการวิจัยจะต้องเป็นปัญหาทางนิเทศศาสตร์ เช่นการสื่อสารเป็นต้น

(2) **ขั้นตั้งสมมติฐาน (hypothesis)** เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยจะคาดการณ์คำตอบหรือผลการวิจัยไว้โดยเขียนในรูปแบบความสัมพันธ์ของตัวแปรตั้งแต่สองตัวขึ้นไป

(3) **ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล (collection of data)** เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่ได้ออกแบบการวิจัยไว้ การทำงานขั้นตอนนี้จะเป็นการปฏิบัติการวิจัยภาคสนาม

(4) **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล (analysis of data)** เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้มาจัดกระทำ คัดเลือกข้อมูลที่สมบูรณ์ ประมวลผลข้อมูล และวิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ผ่านการประมวลผลมาแล้ว

(5) **ขั้นสรุปผล (conclusion)** เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลมาสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ สมมติฐานการวิจัยหรือสรุปตามข้อค้นพบที่ได้

2.2.2 การศึกษางานในวิชาชีพนิเทศศาสตร์

เป็นการศึกษาจากงานด้านนิเทศศาสตร์ หรือการสื่อสารเป็นแนวทางทางการศึกษา เช่น งานโฆษณา งานประชาสัมพันธ์ งานวิทยุกระจายเสียง งานวิทยุโทรทัศน์ งานหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ งานภาพยนตร์ งานศิลปะการแสดง งานวาทะวิทยา งานการผลิตสื่อต่างๆ และงานที่เกี่ยวข้อง ธรรมชาติการทำงานด้านนิเทศศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับการทำงานในเรื่องการผลิตสื่อในแต่ละประเภท และในงานผลิตสื่อจะมีผู้ปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอนของการผลิตสื่ออยู่ด้วย การศึกษางานในวิชาชีพนิเทศศาสตร์จึงศึกษาโดยแบ่งตามกระบวนการผลิตสื่อออกเป็นขั้นก่อนการผลิตสื่อ ขั้นการผลิตสื่อ ขั้นหลังการผลิตสื่อ ดังนี้

(1) **ขั้นก่อนการผลิตสื่อ** จะเป็นขั้นตอนตั้งแต่การรับโจทย์ปัญหา หรือ การรับการมอบหมายให้ผลิตสื่อ แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ด้านการสื่อสารและที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสินค้าและบริการหรือประเด็นทางสังคม การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมาย แล้วนำมาสร้างสรรค์แนวความคิดหลัก (Concept) และคิดวิธีการนำเสนอตามสื่อต่างๆ (Execution)

2) ขั้นตอนการผลิตสื่อจะเป็นขั้นตอนที่ฝ่ายผลิต หรือ บริษัทที่รับจ้างผลิตสื่อ ดำเนินการต่อในขั้นตอนนี้จะต้องมีการนำแนวคิดหลักที่ผ่านการคิดสร้างสรรค์แล้วถ่ายทอดออกมาเป็นบท (Script) มาทำการผลิตให้ได้ตามที่นักสร้างสรรค์ได้คิดงานไว้ โดยจะมีการคัดเลือกสถานที่ นักแสดง อุปกรณ์การถ่ายทำเกี่ยวกับ แสง สี เสียง กล้องถ่ายภาพ อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง การบันทึกเสียง การทำเทคนิคพิเศษ อุปกรณ์ประกอบฉาก การทำงานในขั้นตอนนี้มีบุคลากรที่เกี่ยวข้องมาก การทำงานมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อน กระบวนการทำงานเป็นทีม มีความสำคัญมาก บุคลากรที่ทำงานในฝ่ายนี้ได้แก่ ช่างภาพ ช่างบันทึกเสียง ช่างจัดแสง นักแสดง ฝ่ายตกแต่งฉาก สถานที่ ฝ่ายทำเทคนิคพิเศษ ผู้กำกับ ผู้ควบคุมการผลิต บรรณาธิการ ช่างอาร์ตเวิร์ค กราฟิเคิลดีไซน์เนอร์ ช่างวาดภาพ ช่างเทคนิค เป็นต้น

3) ขั้นตอนหลังการผลิตสื่อ จะเป็นขั้นตอนที่นำชิ้นงานหลังการถ่ายทำมาตัดต่อ บันทึกเสียง ทำเทคนิคพิเศษเช่น กรอตกแต่งภาพ การย้อมสีภาพ การทำเทคนิคพิเศษทางคอมพิวเตอร์ รวมทั้งการเผยแพร่ชิ้นงานที่ผลิตเสร็จเรียบร้อยแล้วทางสื่อต่างๆ

2.2.3 การศึกษาการประยุกต์ใช้การสื่อสาร

การศึกษาคำประยุกต์ใช้การสื่อสารเป็นการแนวทางการศึกษางานของวิชาชีพอื่นๆ ที่การสื่อสาร หรือนิเทศศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ร่วมกับงานหรือศาสตร์อื่นๆ เพียงงานเดียว หรือศาสตร์เดียว แนวคิดสำคัญของการประยุกต์ใช้การสื่อสาร หรือนิเทศศาสตร์ คือ การสื่อสารเป็นเครื่องมือของสื่อความหมาย สายใยที่เชื่อมโยงศาสตร์นิเทศศาสตร์กับศาสตร์อื่น ๆ เพื่อที่จะให้ข้อมูลข่าวสาร ให้การศึกษา โน้มน้าวใจ และเพื่อความบันเทิง ตัวอย่างของการประยุกต์ใช้การสื่อสาร เช่น การสื่อสารการตลาด การสื่อสารการเมือง การสื่อสารสาธารณสุข การสื่อสารการศึกษา การสื่อสารการกีฬา การสื่อสารจิตวิทยา การสื่อสารเทคโนโลยี การสื่อสารการแพทย์ การสื่อสารองค์การ การสื่อสารธุรกิจ ฯลฯ

2.2.4 การศึกษาเกี่ยวกับชีวิตกับโทรทัศน์

งานวิจัยมากมายทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศได้ทำการวิจัย โดยผลการศึกษารูปร่าง ทิวทัศน์น่าจะถือได้ว่าเป็นสื่อช่วยการเรียนรู้ของเด็กหรือผู้ชมได้ เพราะขณะที่ชมรายการทีวีอยู่นั้น สมรรถนะของผู้ชมจะทำงานอย่างว่องไวไม่ต่างจากเวลาที่อ่านหนังสือ

ปัจจุบันนับว่ามีกระแสความเคลื่อนไหวที่ดีที่หลายฝ่ายหันมาใส่ใจเรื่องสื่อทีวีเพื่อเด็กๆ ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องให้เข้ามาจัดการที่จะทำสื่อโทรทัศน์เป็นการศึกษาที่ดี สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน การผลักดันให้มี “สื่อ โยบายเพื่อเด็ก” ซึ่งมีตั้งแต่การจัดผังเวลาให้กับรายการเพื่อการเรียนรู้ของเด็ก หรือการส่งเสริมและการรณรงค์ครอบครัวชุมชน หรือผู้ชมมีการจัดตั้งองค์กรที่สามารถเข้ามาดูรายการโทรทัศน์ มีสิทธิมีเสียงที่จะเสนอหรือประเมินคุณภาพของรายการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อเพื่อเด็กในมิติวัฒนธรรม ซึ่งความเคลื่อนไหวและการรวมพลังกันของทุกฝ่ายที่กล่าวมาก็อาจเป็นวิธีที่สำคัญที่จะทำให้ลูกหลานได้บริโภคสื่อดีๆ ได้มากขึ้น และลดความเสี่ยงกับสิ่งไม่พึงประสงค์ที่มาพร้อมกับรายการทีวีที่เด็กดู

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไกรยุทธ ชีรตยาสินันท์ (อ้างใน ทิศนา แจมมณีและคณะ 2544: 97-99) ศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้อภิปรายว่า “การคิดเป็น” คือ การใช้เหตุผลเป็น การคิดเป็นจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสรรค์ความรู้ ซึ่งความรู้นั้นทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

(1) การพรรณนาความ หรือ ปราบกฎการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยใช้ความสามารถเชื่อมโยงหรือใช้หลักฐานเหตุการณ์ต่างๆ ผสมผสานกันด้วยเหตุผล ซึ่งเหตุผลก็มักเกี่ยวพันกับการประยุกต์กระบวนทัศน์ (paradigm) ในการมองปัญหา ถ้าผู้เรียนไม่ได้รับการพัฒนาให้มีกระบวนทัศน์ใหม่ ๆ ก็จะไม่สามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในแง่มุมที่ไม่มีใครอธิบายมาก่อนได้

(2) การสร้างสรรค์ทฤษฎีใหม่ หรือ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ เป็นความสามารถในการพรรณนาปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการแยกแยะปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของเหตุการณ์ เพื่อจัดระบบความคิดและปรากฏการณ์นั้น ๆ ซึ่งหากมีกระบวนทัศน์ที่เกื้อกูลแล้วก็จะสามารถสานต่อกลายเป็นทฤษฎี อธิบายที่มาที่ไปของปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้

ชมพูนุท นุตาคม (อ้างใน อิทธิพลสื่อในการสร้างสังคมอุดมความรู้ 2550) กล่าวว่า สื่อมวลชนไม่ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อผู้รับสาร เนื่องจากประชาชนผู้รับสารนั้นเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมต่างๆ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อยู่ระหว่างกันจึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มมากกว่าจากสื่อมวลชน แต่ในฐานะที่สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่สำคัญในระบบสังคมเช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ สื่อมวลชนจึงเป็นองค์กรที่ถูกจับตาจากสังคมด้วยความคาดหวังอย่างมากในอันที่จะเป็นสื่อกลางในการแสดงบทบาทหน้าที่อันเป็นคุณแก่สังคมเชเช่นองค์กรทางสังคมทั้งหลาย และยังสื่อมีอิทธิพลมากเท่าใด ยิ่งต้องระมัดระวังบทบาทหน้าที่ของตนเองมากขึ้นเท่านั้น

ถ้าจะวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนโดยยกทฤษฎีสำคัญ 2 ทฤษฎีขึ้นมาเป็นกรอบคือ ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมและทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อเพื่อทบทวนความสัมพันธ์ระหว่าง “สื่อมวลชน” กับ “สังคม” คงจะช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น โดยทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวว่า สื่อมวลชนมีหน้าที่แจ้งข้อมูลข่าวสาร ให้ความบันเทิง ยกย่องระดับสติปัญญาของประชาชนให้เห็นคุณค่าของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สื่อมวลชนต้องยอมรับพันธะของความรับผิดชอบต่อสังคม การควบคุมสื่อมวลชนทำโดยมติมหาชน ปฏิบัติการของผู้รับข่าวสารและจริยธรรมในทางวิชาชีพ ส่วนทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อ (Normative Theory of Media Performance) ซึ่งมีสาระสำคัญว่า สื่อมวลชนควรจะ หรือคาดหวังให้ทำหน้าที่อะไรบ้าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับควบคุม (Control) การปกป้อง (Protection) การกำกับดูแล (Regulation) กระบวนการทำงานของสื่อโดยอาศัยกลไกต่างๆ เช่น กฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ องค์กร ผู้รับสาร อันเป็นหลักการที่มีลักษณะช่วยเหนี่ยวรั้งการทำงานของสื่อมิให้เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐาน หรือมิให้เป็นการทำงานอันก่อให้เกิดคำถามประเด็นต่างๆ จากสาธารณชนว่าสื่อมวลชนควรทำอะไรให้มากกว่าการขายเนื้อหาที่ไร้ค่าไร้แก่นงักรสื่อเท่านั้นหรือไม่ สื่อได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างไรบ้าง หรือในยามที่สังคมเกิดวิกฤต สื่อเรียกร้องให้ทำอะไรบ้าง

จุมพล สวัสดิยากรและนที เนียมศรีจันทร์ (อ้างใน หลักและวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์.สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2520, 9 และ ประโยชน์ที่คาดหวังจากการติดตามและประเมินผลหลังสิ้นสุดการวิจัยมุมมองของผู้กำหนดนโยบายการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2545, 2 ผนวก 3) กล่าวว่า การวิจัยหมายถึง การศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ หรือทดลองอย่างมีระบบ โดยอาศัยอุปกรณ์ หรือวิธีการ เพื่อให้พบข้อเท็จจริง หรือ

- (1) การคัดเลือกหัวข้อในการวิจัย (selection of problem area)
- (2) วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล (method of gathering data)
- (3) การวิเคราะห์และการตีความข้อมูล (analysis and interpretation of the data)
- (4) การเสนอผลการวิจัยและข้อสรุป (conclusions and final report)

วสันต์ ปัญญาแก้ว (อ้างใน โครงการสำรวจประชาชนและผู้ปกครองในเรื่องของผลกระทบของสื่อโทรทัศน์ที่มีต่อเด็กและเยาวชน, 2546, 94) กล่าวว่า การศึกษาผู้ชมโทรทัศน์คือต้องศึกษาตามความคิดที่ว่า ความเป็นจริงทางสังคมคือ สิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น เป็นกระบวนการที่เลื่อนไหลไม่หยุดนิ่ง แฉกยังแตกตัวและดำรงอยู่ท่ามกลางกระบวนการผลิตและแลกเปลี่ยนความหมาย ภายใต้การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจสำหรับกำหนดความหมายอย่างต่อเนื่องและสลับซับซ้อน ดังนั้นความเป็นจริงทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในโทรทัศน์จึงเป็นผลิตผลอันสืบเนื่องมาจากกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรม เพื่อประกอบสร้างความหมายระหว่างปัจเจก กลุ่ม ชุมชน วัฒนธรรมหนึ่งๆ ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม อำนาจ การเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไป นั่นจึงส่งผลให้การชมโทรทัศน์ที่เป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งในชีวิตปัจจุบันนั้น ไม่ใช่กิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่การชมโทรทัศน์เป็นกระบวนการที่ขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ มากมายในสังคม ทำให้ผู้ชมมีแง่คิดและพฤติกรรมการรับชมที่แตกต่างหลากหลายไปด้วย บ้างก็รับทีวีไว้ในชีวิตอย่างยินดีปรีดา บ้างก็รู้สึกไม่วางใจในอิทธิพลและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทีวี